

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIIY TA'LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

Koshanova Nilufar Maxsudovna

«MA'NAVIY TARBIYANING TARIXIY ASOSLARI»

MONOGRAFIYA

Chirchiq-2023

UO’K 355.233(575.1)

KBK:86.372.24-67

Koshanova N.M.

Ma’naviy tarbiyaning tarixiy asoslari [monografiya]/N.M.Koshanova. Toshkent, “Lesson Press” MCHJ nashriyoti. 2023. 98 b.

Mazkur monografiyada xalqimizning ko’p asrlik ma’naviy-axloqiy tarbiya borasidagi qarashlari, miloddan avvalgi I ming yillikdan-milodiy XV asrgacha ta’limiy shart-sharoitlar, maorif rivoji, ma’naviy-axloqiy qarashlarning tarixiy takomillashuv jarayoni va ushbu g’oyalarning komil inson tarbiyalashdagi didaktik imkoniyatlari yoritilgan. Ajdodlarimizning 3 ming yil avvalgi nikoh munosabatlari va oila ma’naviyati, farzand tarbiyasi bo’yicha boy pedagogik merosi, “Avesto” manbasi asosida tahlil qilingan. VIII asr boshlarida Islom dini mafkurasining Markaziy Osiyo mintaqasida mustahkamlana boshlashi, Islom manbalarida ma’naviy-axloqiy yo’l yo’riqlar, musulmon diniy-axloqiy mezonlarida poklik, hallollik, insonparvarlik, vatanparvarlik, vijdon, iymon, rostgo’ylik, mehnatsevarlik kabi axloqning asosiy kategoriyalari va tamoyillariga ustuvor o’rin berilganligi tahlil qilingan.

Islom dinining kirib kelishi asosida yuzaga kelgan ijobiy ma’naviy muhit, markazlashgan davlatning yuzaga kelishi, arab tilinining xalqaro muomila va ilm tili sifatida namoyon bo’lishining ilm- fan va xalq ma’naviyatining yuksalishidagi ahamiyati o’rganilgan.

Ma’sul muharrir:

Gafforova Gulchehra G’ulamjanovna –falsafa fanlari doktori (DSc), professor;

Taqrizchilar:

N.A.Nazarov –Chirchiq davlat pedagogika universiteti professori, siyosiy fanlar doktori (DSc).

J.N. Abduraxmonova-Toshkent iqtisodiyot va pedagogika universiteti dotsenti, tarix fanlari nomzodi.

Chirchiq davlat peadgogik universiteti Ilmiy-texnik kengashining 2023 yil -oktyabrdagi –sonli majlisi qaroriga asosan nashrga tavsiya etilgan.

Koshanova N.A.

ISBN: 978-9910-05-017-6

“Lesson Press” MCHJ nashriyoti 2023y

SO'Z BOSHI

Mazkur monografiyada O'zbek xalqining antik davrdan (miloddan avvalgi I ming yillikdan) -to islom dini tarqalgan davrgacha bo'lgan ta'lim -tarbiyaga oid pedagogik g'oyalari va qarashlari "Avesto" va Islom manbalaridagi tarbiyaviy usullar va tamoyillar asosida o'rganilgan.

Asrlar silsilasidan bizgacha yetib kelgan ajdodlarimizning ma'naviy tarbiya borasidagi ilmiy-ma'naviy merosi "Avesto" va Islom diniy manbalari tahlil qilingan holda, barkamol avlod tarbiyalashdagi ijobiy xususiyatlari ochib berilgan. Shuningdek, Zardushtiylik va Islomdagi axloqiy tushuncha, axloqiy g'oya va umuminsoniy qadriyatlarning mohiyati yoritilgan holda, "Avesto" pandnomasining pedagogik mohiyati, Islom mafkurasining ijtimoiy ehtiyoj sifatida namoyon bo'lishi, uning pedagogik nazariy asoslarining shakllanishi, hamda ma'naviy-axloqiy g'oyalarning rivojlanish davri o'rganilgan. Shu bilan birga Zardushtiylik va Islom mafkuralaridagi ma'naviy-axloqiy tamoyillarning komil inson tarbiyalashdagi didaktik imkoniyatlari tahlil qilinib, insonlarda poklik, mehnatsevarlik, vatanparvarlik kabi axloqiy kategoriylarning ulug'lanishi, hamda unga berilgan diniy rag'batlarning inson kamolatidagi ahamiyati o'rganilgan.

Ushbu monografiyada, asosan, Markaziy Osiyo xalqlari pedagogikasining tarixiy tadriji, jumladan, miloddan avvalgi I ming yillikda tarqalgan Zardushtiylikning muqaddas manbasi Avestodagi bola tarbiyasidagi qarashlarning xalq pedagogikasining rivojlanishidagi o'rni, Islom dinining Markaziy Osiyoda tarqalishi asosida islom pedagogik qarashlarining Markaziy Osiyoga kirib kelishi, dinning yuksak axloqiy fazilatlarni shakllantirishdagi ahamiyati, Sharq Rennesans davrida yashagan mutafakkirlarning ma'naviy-axloqiy qarashlari o'rganilgan.

KIRISH

Har bir millat va xalq farzandi o‘z kelajagi poydevorini mustahkam barpo etishda o‘z ajdodlari bosib o‘tgan o‘tmishi va kechmishlarini tahlil qilishi lozim. Zero, tarix buyuk murabbiylik xususiyatiga ega bo‘lib, u bizni bugungi tinch va osuda davrning qadriga yetishimiz va farovon, to‘kin hayotimiz uchun shukronalik tuyg‘ularini his qilishimizga undaydi. Ijtimoiy taraqqiyotning turli bosqichlarida barkamol avlodni tarbiyalash masalasi yetakchi masala bo‘lib, har bir davrda o‘ziga xos yondashuvlar va tendensiyalar hukmron bo‘lgan. Ammo ming yillar o‘tgan bo‘lsada, ajdodlarimiz tomonidan ilgari surilgan pedagogik qarashlar shu darajada qimmatliki, ular hozirgi shiddatkor, davr uchun ham ahamiyatlidir. Bu borada preidentimiz **Sh.Mirziyoyev** *“Buyuk tarixda hech narsa izsiz ketmaydi. U xalqlarning qonida, tarixiy xotirasida saqlanadi va amaliy ishlarida namoyon bo‘ladi”*, -deya haqli fikrni aytgan edilar.

Insoniyat jamiyatida tub islohatlar va o‘zgarishlar yuz berayotgani hozirgi globallashuv sharoitida ta'lim jarayonini isloh qilish, insonparvarlashtirish, jamiyatni ma'naviy yuksaltirish asosiy muommolardan hisoblanadi. Jamiyat taraqqiyotini taminlashda zamon talablariga mos, ijtimoiy hayotga muvaffaqiyatli moslashuvchan, mas'uliyatli, huquqiy madaniyatli, keng tafakkurli, sog'lom e'tiqodli, ma'rifatli avlodni tarbiyalash, ularda ijtimoiy fazilatlarni shakllantirish kun tartibidagi asosiy masalaga aylanib bormoqda. So‘nggi yillarda mamlakatimizda yoshlar tarbiyasi masalasi davlat siyosati darajasiga ko‘tarilganligini inobatga olib, ushbu yo‘nalishdagi ustuvor yondashuvlarni takomillashtirish, strategik maqsad va vazifalarning konseptual asoslarini ishlab chiqish zaruratini talab qiladi. Mamlakat yoshlarini ma’nan va jismonan barkamol qilib tarbiyalash, iqtidori, salohiyatini ro‘yobga chiqarish, ularni davlat va jamiyatning rivojiga keng jalb etish, tashabbuslarini yetarli darajada qo‘llab-quvvatlash maqsadida huquqiy asoslar, iqtisodiy imkoniyatlar va tashkiliy mexanizmlarni yanada kengaytirishga xizmat qiladi.

Axloqiy tarbiyani xalqona izohlaydigan bo'lsak, inson uchun beshikdan to lahadgacha zaruriy va uning hayotida ijobiy ahamiyatga ega bo'lgan ijtimoiy extiyojdir. Shu boisdan axloq masalasi ta'lim tizimida ming yillar davomida markaziy o'rinni egallagan muommalardan biri sifatida qaraladi. Tarbiya mavsumiy, ma'lum bir vaqtga mo'ljallangan ish emas, balki jamiyat va davlat ahamiyatiga molik kechiktirib bo'lmas, uzluksiz davom etadigan jarayon va strategik masaladir. Tarbiya jarayoni o'qituvchi va o'quvchining o'zaro ta'sirida amalga oshiriladigan dinamik tizim sifatida qaraladi. Tarbiya jarayoni ta'lim muassasasi pedagogik faoliyatining yadrosidir¹.

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgach ajdodlarimiz tarixini haqqoniy yoritishga katta e'tibor qaratildi. 1998-yil iyun oyida O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti Islom Karimov bir guruh tarixchilar bilan uchrashuvda ushbu masalaga jiddiy e'tibor qaratish lozimligini ta'kidlagan holda, ularga muhim topshiriqlar bergan edi. Bugungi kunda ham mazkur siyosatning davomchisi hisoblangan Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ijtimoiy fanlarni rivojlantirish zarurligi to'g'risida fikr bildirib, 2021-yil 19-yanvar kuni bo'lib o'tgan uchrashuvda O'zbekistonda tarix fanini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi ishlab chiqilishi to'g'risida bayonot berdi².

Bugungi kunda ta'lim sohasiga kundan-kunga yangi innovasiya va interfaol usullar kirib kelmoqda, ammo shu bilan birga o'qitish va tarbiyalashning asrlar davomida to'plangan ijobiy tajribalarini unutmaslik maqsadga muvofiqdir. Shu o'rinda Markaziy Osiyo xalqlarining qadimgi davrdan to arablar bosqiniga qadar bo'lgan tarixi, ta'lim amaliyoti va pedagogik tafakkur muommolarini, o'z ijobiy ahamiyatini yo'qotmagan ajdodlarimizning insonparvar, umuminsoniy qadriyatlarga boy pedagogik merosini o'rganish hozirgi davrda ham katta ahamiyatga ega. Mamlakatimizda ma'naviy merosimini asrab avaylash borasidagi islohatlar keng qamrovda amalga oshirilmoqda. Jumladan, dunyoning eng qadimiy

² <https://daryo.uz/2021/01/20/shavkat-mirziyoyev-ijtimoiy-gumanitar-fanlar-rivoji-zamondan-ortda-qolmoqda/>